

מכללת הרצוג – ימי העיון בתנ"ך תשע"ט

שם השיעור 162 – תפיסתה החינוכית של נחמה ליבוביץ בפרשנותה לתורה

שם המרצה (כתובת דוא"ל) – הרב ד"ר אברהם ליפשיץ

1. "ויזכור המורה תמיד: אין עיקר מטרתנו בביה"ס להרבות מידע... מטרתנו להרבות אהבת תורה, שיהיו דברי תורה יקרים וחביבים על הלומד, שיראה את האור הגדול הנוגה מפרשנינו ומזריח את הפסוקים, שיחם לב תלמידינו לאורם".

"הבחינה האחת מצד ה' אשר הוא נותן התורה והבחינה השנית מצד ישראל המקבלים את התורה"

2. אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת חי זהב. אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע [...] בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר. (דברים א, א-ה)
"ואמר אלכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם" (דברים א, ט); "ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר" (שם, טז); "ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר" (ג, כג).

3. "אמר אביי לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל קללות שבמשנה תורה פוסק. מאי טעמא? הללו בלשון רבים אמורות, ומשה מפי הגבורה אמרן, והללו בלשון יחיד אמורות, ומשה מפי עצמו אמרן" (מגילה לא ע"ב).

4. "כי דבר ה' בזה" – זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו, זהו כי דבר ד' בזה" (סנהדרין צט ע"א).

5. התורה שנתן ה' יתברך לישראל יש בה שתי בחינות. הבחינה האחת מצד ה' יתברך אשר הוא נותן התורה, והבחינה השנית מצד ישראל המקבלים את התורה [...] ולפיכך התורה כולה חוץ ממשנה תורה שהוא חומש האחרון ראוי שימצא בה הבחינה מצד הנותן, כי המקבל מקבל בסוף כאשר גמר הנותן את גזרת דבריו ואז המקבל מקבל, ולפיכך נקרא משנה תורה כאילו היה דבר מיוחד שהוא מצד המקבל [...] כי המקבל הוא צריך יותר פרוש וביאור, וזהו ההפרש אשר יש בין התורה ובין משנה תורה. (מהר"ל, תפארת ישראל, מג)

6. משנה תורה משה מפי עצמו אמרן, כי מפי הגבורה היינו שכינה מדברת מתוך גרונו, שזה נקרא דברים היוצאים מן הלב [...] אבל לשון דברים אשר דיבר משמע משפה ולחוץ [...] וזהו מרפא לשון שיכול לדבר אחר כך דברים בלשון לבד. (צדקת הצדיק קפג)

7. כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת, והם לבדם הכתובים על לוחות הברית [...] ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה. והראיה הגמורה ששם כתיב פעמים 'כאשר צוה ה' אלוקיך'. (אבן עזרא, הפירוש הארוך על שמות כ, א)

8. ב ותאמר שרי אל-אברם, הנה-נא עצרני יהוה מלדת--בא-נא אל-שפחתי, אולי אבנה ממנה; וישמע אברם, לקול שרי. ג ותקח שרי אשת-אברם, את-הגר המצרית שפחתי, מקץ עשר שנים, לשבת אברם בארץ כנען; ותתן אתה לאברם אישה, לו לאשה. ד ויבא אל-הגר, ותהר; ותרא פי הרתה, ותקל גברתה בעיניה. (בראשית טז, ב-ד)

העקרון המנחה

9. ושרי אשת אברם לא ילדה לו. (בראשית, טז, א) הענין דמעיקרא היתה סוברת שהסיבה גם מאברהם וכמו שארז"ל אברהם ושרה טומטומים היו, אבל עכשיו שהבטיח לו בברית בין הבתרים בכריתות ברית שאינה חוזרת כלל שיהיה לו זרע הנה ראתה שמשום שהיא אשתו לא ילדה היא לו. שלה לא הבטיח השיי"ת שיהיה לה בנים ולכן ותאמר שרי כו' הנה נא עצרני ד' מלדת שאותי עצרני ד' מלדת שהסיבה היא בשבילי אולי אבנה ממנה. (משך חכמה טז א)

10. והנה, הבית הוא התחום, בו ישלים האדם את פעולתו, ובו הוא יחיה את חייו. וכדרך שיש "בית" מבחינה מקומית, כן יש במחשבת השפה העברית "בית" מבחינה זמנית; הרי זו תקופת הזמן, בה אדם או אומה או כל דור בשעתו משלים את פעולתו מדור לדור. כל דור מוסיף נדבך ב"בית העתים" הזה; כל דור שם בו אבן אל אבן. כל ילד שנולד הוא "בן" כשמו: אבן בניין; בבן ימשיכו ההורים לבנות את בניין האנושות והאומה; אף הם תורמים את תרומתם לבניין: הם משבצים בו את עצמם, - את אישיותם ואת פעילותם המיוחדת. "בית אברהם" כולל את כל הדורות שלאחריו; הללו מביאים לידי ביטוי את סגולתו

המיוחדת של אביהם; והם חיים ומגשימים את תכונות האפיינית ברבגונויות גדלה והולכת. "בית ישראלי" כולל את כל הדורות, המגשימים את מכלול האידיאל הישראלי, שבאה להם בירושה מאביהם. כל ההיסטוריה האנושית היא עבודה נמשכת והולכת בבניין גדול אחד; הקב"ה הוא הבנאי; וכל אדם וכל דור הם אבני הבניין. (רשי"ר הירש בראשית טז, א)

11. אבל לא המשותף בין אברהם ובין זמנו מעניין את התורה, כי אם המיוחד שבו ואילו לא היה בזה אלא מנהגו של הזמן, מה תאריך התורה כל אלה. והנה הרמב"ן פקח עינינו גם במקום הזה לקרוא כל פרט וכל מילה על מנת ללמדנו אח"כ בצרוף כל הפרטים את אשר תרצה התורה ללמדנו בפרק זה.

12. "וישמע אברם לקול שרי" - "לא אמר הכתוב 'ויעש כן' אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אף על פי שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוון שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו (בי"ר מב ב, עא ז) ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם אישה לרמוז כי שרה לא נתיאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפלגש רק כאשה נשואה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה (רמב"ן)

13. ..אם כן שני פסוקים אלה על כל פירוטם מראים לנו: כל היוזמה של שרה היא, ולא רק היוזמה, התוכנית, אלא אף הביצוע כולו בידיה. .. אברהם אינו מזדרז מצידו, אינו פעיל, אינו לוקח – אלא מחכה להסכמת אשתו, לפעילות אשתו- הוא מצידו סביל ושקט. "וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה". הויתור, ההבלגה, ההתגברות על הקנאה ועל אנוכיות, הקרבן בהבאת הצרה לביתה – כולו מצד שרי בא בלב שלם ובנפש חפצה.

... "ותיתן אותה לאברם אישה לו לאישה" – ואולם כנראה שעל גפי מרומים אלה קשה לחיות ולהתמיד. קרבן חד פעמי, מעשה נועז, הרואי אשר הוד חופף עליו קל הוא לעומת קבלת סבל וייסורים. לעג ובוז, כלימות, ובפרט כשהם באים ממי שחייב תודה לך וממי שהרמות אותו מאשפות... "ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה" – שש מילים אלה כוללות כל אותו צער שנגרם על ידי גאות המצליח והתרברבותו לעומת זה, שטמעמים בלתי מובנים, לא האירה לו ההצלחה פנים. כי מה מסקנה מוציא המצליח מהצלחתו?

14. רשי"י: אמרה הגר: שרה זו אין סתרה כגילוי, מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת, שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה.

15. הנה זהו הלעג הארסי והמכאיב ביותר, לא רק שלא הצליחה, שלא נושעה, אלא יש להקיש מאי הצלחתה גם על חוסר צדקתה. ומה שקורה עתה מובן לנו יפה גם מבחינה פסיכולוגית: התמרמרות, טענות, תביעות. "אנוכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה" ואברהם שותק. וההתמרמרות דוחפת לעבור מדבורים למעשים. "ותענה שרי ותברח מפניה" האם לא נבין לליבה של שרי? והן היא הייתה היוזמת, הגורמת, העושה, והמוציאה לפועל. והן היא הביאה את הגר לאותו מצב שבו היא רואה את עצמה מנצחת, מתרוננת, עולה על גבירתה. ומי ידון את שרי לכף חובה?

16. בראשית כ"ט- שיחה בין יעקב לרועים.

בראשית ל"ג- דיאלוג בין עשיו ליעקב.

בראשית כ"ב – דו שיח בין אברהם ליצחק לפני העקידה.

ויאמר יצחק אל-אברהם אביו, ויאמר אבי, ויאמר, הנני בני; ויאמר, הנה האש והעצים, ואיה השא, לעלה. ח ויאמר, אברהם, אלהים יראה-לו השא לעלה, בני; וילכו שניהם, יחדו.

שמות ג' – דו שיח בין ה' למשה בסנה

ד וירא יהוה, כי סר לראות; ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה, ויאמר משה משה-- ויאמר הנני. ה ויאמר, אל-תקרב הלס; של-געליך, מעל רגליך-- כי המקום אשר אתה עומד עליו, אדמת-קדש הוא. ו ויאמר, אנכי אלהי אביך, אלהי אברהם אלהי יצחק, ואלהי יעקב; ויסתר משה, פניו, כי ירא, מהגייט אל-האלהים.

17. וכל המצות על ג' דרכים: האחת מצוות הלב, והשניה מצוות הלשון, והשלישית מצוות מעשה. ומצוות הלב על שני דרכים, מצוות עשה ומצוות לא תעשה. והנה מצוות עשה ואהבת את ה' אלהיך (דברים י"א) ולדבקה בו... גם מצוות הלשון עשה ולא תעשה: עשה כמו קריאת שמע וברכת המזון... ומצוות הלב הם העקרים הנכבדים על כולם. ורבים חשבו כי אין עוון במחשבת הלב, רק בדברי עבודה זרה, ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות, רק היא כנגד כולם, והלא יראו כתוב שש הנה שנא ה' (משלי ו' ט"ז)

ושם כתוב לב חורש מחשבות און (שם), וכתוב הטיבות כי היה עם לבבך (דברי הימים ב' ו' ח'), הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם (תהלים קכ"ה), והיה לבבכם שלם (מלכים א' ח'), אני ה' חוקר לב (ירמיה י"ז), וה' יראה ללבב (שמואל א' ט"ז). והנה זה הדיבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו, והוא קרוב ממצוות הלב... (אב"ע, הקדמה לעשרת הדברות)

18. חמשת הדברות הראשונים אשר כידוע נחשבים כמכילים מצוות שבין אדם למקום, פותחים במצוות שבלב – במחשבת, בהכרה המשכם במצווה שהיא בדיבור פה- "לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא" ומסיימים במצוות שהן במעשה- "זכור את יום השבת" וביחסי משפחה- "כבד". יחסנו אל קוננו צריך שיהא נקבע בלבנו ומשם ישלט על דיבור פינו ולבסוף יהא מכוון כל פעולותינו..

19. "ויקם מלך חדש". ואולם תשובה מדויקת יותר לטעם הגלות - גם היא בכוון של משמעות חינוכית – תתגלה לנו אם נעיין בתורה עצמה, באותם הפסוקים שבהם היא מזכירה את גלות מצרים ועבודת מצרים כהנמקה למצוות: "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים"

... על פי פסוקים אלה ורבים אחרים כמותם אפשר אולי לשער, שזהו טעם גלות מצרים בראשית היווצרות האומה, וזהו טעם שבתם בבית עבדים וטעם גזירת גירות ועינוי לפני מתן תורה ולפני בואם לארץ היעוד – שירגישו הם בבשרם מהי עבודת ומהי השפלה, ומהו היות נתון לחמס ולגזל ולשלטון האדם באדם רע לו.

20. מילה מנחה תדירה

א ויאמר, אל-משה, המבלי אין-קברים במצרים, לקחתינו למות במדבר: מה-זאת עשית לנו, להוציאנו ממצרים. יב הלא-זה הדבר, אשר דברנו אליך במצרים לאמר, חדל מקננו, ונעבדך את-מצרים:

מילה מנחה נדירה

"והיה כי תשלחנו... לא תשלחנו ריקים" (דברים ט"ו, יג), "והיה כי תלכו לא תלכו ריקים" (שמות ג', כא)

מילה מנחה מורכבת

"ועשו לי מקדש ושקנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח)

"ועש משך ככל אשר צוה ה' אתו כן עשה" (שם, מ', טז).

21. א. תוכן

1. אחריות אישית

(א) ויאמר קין אל הבל אחיו והי בהיותם וגו'. (בראשית ד', ח) על מה היו מדיינים? אמרו: בואו ונחלוק את העולם, אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין. דין אמר ארעא, דאת קאים עליה דידי! ודין אמר מה דאת לביש, דידי! דין אמר: חלוץ! ודין אמר: פרח! מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגוהו.

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: שניהם נטלו את הקרקעות, ושניהן נטלו את המטלטלין. ועל מה היו מדיינים? אלא, זה אומר: בתחומי בהמ"ק נבנה. וזה אומר: בתחומי בהמ"ק נבנה, שנא' והי בהיותם בשדה, ואין שדה אלא בהמ"ק. היך מה דאת אמר (מיכה ג): ציון שדה תחרש. ומתוך כך (בראשית ד): ויקם קין אל הבל אחיו וגו'.

יהודה בר אמי אמר: על חוה הראשונה היו מדיינים. (בראשית רבה, כב)

(2) מן העיון במדרש זה מתברר מיד, שלא בבני אדם הראשון עוסק מדרשינו, לא במקרה החד פעמי הראשון של רצח אח את אחיו, אלה בשאלה הגדולה- מה הוא הגורם העמוק ביותר, סיבת כל הסיבות לרצון האדם לריב, למלחמה, להרג, לרצח אח את אחיו?... אמת גדולה. אך האם זוהי אמת הפרק? כאמור: אין עוסקים חז"ל בשני אלה, בקין והבל בני אדם הראשון אלא בבני האדם. ומפני שאין כוונתם כאן פרשנית מפני שלא התכוונו לברר פשוטו של פסוק בתוך הקשרו אלה לברר אמת כללית גדולה לאורו של פסוק, לכן לא היה מתפקידם לקרוא פסוק זה ולברר שאלת "על מה היו מדיינים" על סמך כל הנתונים הנמצאים בפרק. אנו על פי דרכינו נשוב עתה לפרקינו ונשתדל להבין סיבת הרצח, להבין את קימתו זו של קין על הבל מתוך המשך הפרק כולו.

(ב) "מלא שבע זאת וניתנה לך גם את זאת בעבודה אשר תעבוד עמדי עוד שבע שנים אחרות." (בראשית כז) והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומו כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה (הרמב"ן בראשית כט, כז)

דבר גדול מלמדנו הרמב"ן בזה. אחד מביטוייו של הרשע- והוא הדבר המעקב ביותר את התשובה- היא הבריחה מן האחריות האישית למעשה שעשה האדם והטלתה על שכס הזולת.

(1) "ויאמר משה אל העם אל תראו" (שמות יד, יג) דתניא היה ר"מ אומר כשעמדו ישראל על הים היו שבטים מנצחים זה עם זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה שטאמר (תהלים סח, כח) שם בנימין צעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמים אותם שטאמר (תהלים סח, כח) שרי יהודה רגמתם לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזן לגבורה שטאמר (דברים לג, יב) ובין כתפיו שכן אמר לו רבי יהודה לא כך היה מעשה אלא זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה (סוטה לו, ב)

(2) וכן הוא אומר (תהלים קו, ז) וימרו על ים בים סוף" מהו שני פעמים אלא על הים המרו שלא היו רוצים לירד אלולי שבט יהודה שקפץ תחלה וקדש שמו של הקדוש ברוך ... והיה אומר ראובן לשמעון במצרים בטיט ובים טיט במצרים בחמר ובלבנים ובים חמר מים רבים הוי וימרו על ים בים סוף.

(3) ואם ככה היה מצבם הרוחני. ואם זהו הלך מחשבתם גם בשעת צרה וסכנה איומה, גם בשעת הגאולה והפדות- למה ובזכות מה נקרע להם הים: התשובה היא: בגלל אותם מעטים בודדים אשר נגע אלוהים עד ליבם והם על דעת עצמם ובלי להבטיח לעצמם מראש הצלחה "קופצים"- בגלל אותו נחשון בן עמינדב שבכל דור ודור. בזכותם של אלה שאינם שואלים ואינם תובעים ואינם עוררים, בשעת הצורך יודעים לא להסס ולא להטיל משימה על שכס הזולת, אלא הם עצמם - בגופם קופצים לתוך הים. בזכות אלה- נקרע הים.

(ג) (1) "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, ל)

האומר: אחטא ואשוב, אחטא ואשוב- אין מספיקים בידו לעשות תשובה אחטא ויום הכיפורים יכפר- אין יום הכיפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחברו- אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. את זה דרש רבי אלעזר בין עזריה: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו"- עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. (יומה פה, עב')

(2) (הכפרה על) עבירות שבין אדם למקום בתנאי שתטהרו אתם בני אדם, מעבירות שביניכם לביניכם עבירות שבין אדם לחברו, ואם לא תטהרו עצמכם מעבירות של בין אדם לחברו, גם יום הכיפורים לא יכפר לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה', שהם עבירות בין אדם למקום. וזהו שאמר: "את זה דרש רבי אלעזר", שזהו הדקדוק הזה. (רבי יוסף פינטו)

(ד) (1) "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצריים" (שמות כב, כ)

(2) אם הוניתו אף הוא יכול להוותך ולומר לך: "אף אם אתה מגרים באת מוס שבך אל תאמר לחברך (רש"י)

והנכון בעיני כי יאמר לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשבו שאין לו מציל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם שכל אלה אינם בוטחים בנפשם ועלי יבטחו (רמב"ן)

(3) לאמור: אין אדם נטפל לגר ללחצו ולדחקו, אלא מתוך שרואהו מחוסר מגן, מתוך שרואה בו את זה שאין סכנה לדחקו. על כן יאמר ישראל: ניסיונכם ההיסטורי לימדכם שמחוסר המגן, הנתון בשלב החברתי, המעמדי, המשפטי הנחות ביותר- דווקא לו ניתן מגן ומחסה.

2. שואה ותקומה:

(1) "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך" (שמות א', יג) היכן הוא? העזב את הארץ? והלא אמר ברדת יעקב מצרימה (בראשית מו, ד') "אנוכי ארד עמך מצרימה ואנוכי אעלך גם עלה"- ואיה הימצאותו לנוכח השעבוד, הסבל, הייסורים? ונראה שרצה הכתוב להבליט כאן- לא על דרך ההטפה והדיבור המבאר, ומבלי לחרוג מן המסגרת הסיפורית- את תודעת הדור ההוא, ההמון המוכה... אשר אינו חש ואנו מרגיש בנוכחות ה', בהיותו עמו, אשר רואה עצמו נשכח מאלוהיו ונעזב. ... ונראה שביטוי לאותה חומת ברזל החוצצת בינו ובין הדור המשועבד, אותו הסתר פנים שבו הם חיים, מוצא ביטוי בהסתר השם בשני פרקים. הריקנות משמו ומזכרו בפסוקי התורה המבטאת את הריקנות בתודעתו של הדור.

(2) ואם הסנה אלא משל למצרים על אכזריותה ועקשנותה. מה שמספרים לנו תז"ל על מצרים "בית עבדים... זה נאמר לדעת המכילתא במשל הסנה אשר הציפור הנכנסת לתוכו אינה יוצאת" עד שמתחתכת

איברים איברים". ומה שאירע לישראל בדרכו בין הגלויות השונות, שהוזמנו לבוא לשבת באחת הארצות, שבאו אליה על פי קריאה מיוחדת של מושלי הארצות, ונתקבלו בסבר פנים יפות לאחר זמן אם ביקשו לצאת- לא ניתן להם (וראינו זאת בגלות אשכנז ובגלות פולין ועוד ועוד) כל זה דימה הדרשן בדמות הסנה, אשר מכניס ידו לתוכו אינו ניזוק והמנסה להוציא ידו- הקוצים תופסים בה.

(3) ותיראן המילדת את האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים (שמות א, יז) ואם פרוש זה נכון הוא, יש לתת את הדעת על כך שהתורה מראה לנו בתוך ים של רשע ועריצות- ודווקא בסמוך לפסוק י"ג המראה את מצרים (הממלכה והעם) ברשעותם - כיצד יכול הפרט לעמוד נגד הרשעות, להתקומם לפקודה, לא לציית לה, ולא לגול מעל עצמו את אשמת הרצח.

הערה: ובוודאי גם זו היא הסיבה, שבשלושים ושישה מקומות הזהירה אותנו התורה על הגר, שהוא בשבתו רחוק מבני עמו ומאנשי חסותו- חלש, חסר משען ומגן.

(4) "והשמתי אני את הארץ ושממו עליה אויביכם היושבים בה" (ויקרא כו, לב)

וכן מה שאמר בכאן (בפסוק לב) ושממו עליה אויביכם היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם (רמב"ן)

אפשר לראות כאן שגם במקום זה כמו במקומות אחרים בפרושו מדבר הרמב"ן מתוך ראיית הארץ בעיניו הוא. בבואו (בשנת 1265 למניינם) ראה את ירושלים בחורבנה ואת הארץ כולה בשממותה- ושלב ממראה זה עידוד ונחמה. כי ראה אותה בעינותה, כמחכה לשוב בעלה אליה. כן ראו כשבע מאות שנה אחריו אבותיהם של חובבי ציון את הארץ ועדיין היא שוממה...

(5) הלוא טוב לנו, שוב מצרִימָה. ד ויאמרו, איש אל-אחיו: נתְנֶה ראש, וְנִשְׁכָּה מִצְרִימָה (במדבר יד, ג-ד)

כאן בסוף דבריו בירר מה הוא בעצם חטאם, הלוא הוא "החשבון" אשר יעשו, הפחד בפני החירות, העצמאות "לרשת משכנות", לקבל על עצמם את מלוא האחריות, לחייהם, לכלכלתם, לניהול ענייניהם, אחריות לכל קיומם. הלוא טובה מזה ההליכה במדבר עמים ואפילו החזרה לעבדות מצרים- כי לעבד אין אחריות, הוא אינו אלא כלי בידי אחרים, וטוב לו בזה. אותה עדה אשר בכתה בלילה ההוא קבעה את הנוסח לדורות: חיפוש אחר בטוחות, חברות ביטוח ומקום ביטחון..

ב. "שמע אמת ממי שאמרה"

(4) "ויך את המצרי" (שמות ב, יב)- נראה שיהיה מעשהו שלא במשפט כי איך בעבור הכותו יהרגו, בשפיכות דמים הוזהרו עליהם בני אדם קודם מתן תורה, ומה לי שופך דם עברי או שופך דם מצרי? גם מה יועיל לעמו אם יהרוג זה אחד בסתר? אין זה, כי אם נקמה וחימה בלי משפט (נפתלי הרץ ויזל)

(5) "מכה איש עברי מאחיו": הכהו לא בשביל איזו עצלות וכדומה אלה בשביל שהו עברי- אבל הוא מאחיו. "ויפן כה וכה": חיפש עצות לקבול על המצרי שהכהו חנינם, "וירא כי אין איש" להגיד לפניו האבל, כי כולם עצרת בוגדים ושונאי ישראל. (העמק דבר)

ג. המורה

(1) "ויאסור יוסף מרכבתו ויען לקראת ישראל אביו גושנה וירא אליו ויפול על צוואריו ויבך על צוואריו עוד" (בראשית מו, כט)

"וירא אליו" - יוסף נראה אל אביו

"ויבך על צוואריו עוד" - לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוואריו יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע (רשי)

3. וירא אליו, יוסף ולא ידעתי טעם ב"וירא אליו" כי בידוע שנתראו כאשר נפל על צוואריו. ועוד: כי אינינו דרך כבוד, שיפול יוסף על צוואריו אביו אבל שישתחוה לו או ינשק ידיו וכתיו (מח', יב'): "ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחוה לאפיו" והשעה הזו ראויה יותר להשתחוות לו. וכן כל "עוד" בכתוב תוספת על עיקר הוא אינו כמו "הרבה", "ולא על איש ישים עוד" (איוב לד', כג')- שישים עליו לפי חטאיו ולא יותר והנכון בעיני, כי כבר היו עייני ישראל כבדים קצת מזוקן או שבא יוסף ומרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים, ולא היה ניכר להבין - וגם אחיו לא הכירהו- ולפיכך הסכים הכתוב, כי כאשר נתראה

אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוואריו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואחר כך אמר (בראשית מו', ל') "אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך". ודבר ידוע הוא מי דמיעתו מצויה אם אבא זקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך (הרמב"ן)

ד. התלמיד

(1) **כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים (דברים כב, ו)**
הבאנו בעיונינו דעות מדעות שונות, מהן אף כאלה שדחינו, מהן שאף הן זרות ומוזרות בעינינו. רצינו להראות שאין טעמי המצוות אלא הרהורי לבם של הוגי דעות, גדולים וגדולי גדולים. אך אין בהם כל חיוב כלפינו. אנו אין לנו אלא המצווה אשר הנה ביטוי לרצונו של הבורא, ועשייתה מצדנו ביטוי לקיום רצונו, ובה תפארתנו – "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו".

(2) **'אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם' (שמות כ', יט)** .. קאסוטו הגיע למסקנה הפוכה מזו שהגיע אליה אלבו. ר' יוסף אלבו רואה בפסי הביטוי והוכחה לקרבת ה' לעמו- ולכן אסור כל תיווך. קאסוטו רואה באותו פסוק הוכחה לשגב, להוד, למרחק- לכן אין להעלות על הדעת יכולת של התקרבות על ידי עשיית דמותו. אלבו קורא את הפסי - אם כן קרוב אני לכם מאוד. קאסוטו קורא: "אתם ראיתם כי מן השמים דיברתי עמכם – אם כן רחוק, נשגב ונערץ אני ואין שום אפשרות לעשות סמל, תמונה משהו מוחשי שיהווה גשר ביני ובינכם.

כציץ העמקים

אם נשמתך חסרת פניות

יביא לך הצדיק הפוסע

כציץ העמקים

מפתח סודי:

תגיע אל לב הדברים

יביא לך ר' לייב שרהיס

בקפיצת הדרך

מפתח קדוש

תגיע אל לב הדברים

לאור הברקים

ולמערכת הסופות

אם נשמתך חסרת פניות

כציץ העמקים

אם נשמתך חסרת פניות

תגיע אל לב העולם

כציץ העמקים

תגיע לשער

לא תטבע בחושך

שאיך לו גון

עד השורש

אם נשמתך חסרת פניות

לא תטבע בעכשיו

כציץ העמקים

עד הנקודה הפנימית (זלדה)